

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρουσίαση της ιστορίας των πολιτικών ιδεών είκοσι αιώ-νων αποτελεί εγχείρημα όχι μόνο ιδιαίτερα ευχάριστο αλλά και, οπωσδήποτε, παρακινδυνευμένο.

Ευχάριστο, γιατί δίνει την ευκαιρία στο μελετητή να περάσει ώρες πολλές «στις αυλές των ανθρώπων του παρελθόντος και να τους ρωτήσει για τις αιτίες των πράξεών τους», όπως παραστα-τικά λέγει ο Μακιαβέλλι· παρακινδυνευμένο γιατί, όπως πάντα συμβαίνει με την ιστορία, η απειλή της πλάνης ενεδρεύει πίσω από κάθε γεγονός και κάθε ιδέα.

Προκειμένου να καταστήσει τον αναγνώστη του μέτοχο της ερ-μηνείας τους, το παρόν εγχειρίδιο περιέχει σημαντικό αριθμό απο-σπασμάτων από κλασσικά κείμενα, στα οποία παραπέμπει συχνό-τερα ίσως απ' ό,τι σε έργα σχολιασμού τους.

Βέβαια, η παράθεση αποσπασμάτων μόνο από έργα πολύ πιο εκτεταμένα, εκφράζει ήδη μια επιλογή δεσμευτική για τον ανα-γνώστη. Του παρέχει ωστόσο ερέθισμα να προστρέξει στις πηγές, για την επαλήθευση της ερμηνείας που προτείνεται. Εφόσον συμ-βεί δε αυτό, τότε θα έχει εκπληρωθεί και ο βασικός στόχος αυτού του πονήματος, που συντάχθηκε με την πεποίθηση ότι η ιστορία των πολιτικών ιδεών δεν αναφέρεται μόνο στο παρελθόν, αλλά και βιώνεται στο παρόν.

Κομοτηνή, Ιούνιος 1981

Αθήνα, Μάιος 2001

Μάιος 2003

Απρίλιος 2014

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ορολογικές και μεθοδολογικές διευκρινίσεις και επιλογές

α. Αν πολιτική σημαίνει «εξουσιαστική επιλογή μέσω σκοπών που οργανώνουν και κατευθύνουν τη ζωή μιας δεδομένης πολιτικής κοινωνίας»¹ και πολιτική θεωρία είναι «οι απόπειρες του ανθρώπου να κατανοήσει συνειδητά και να επιλύσει τα προβλήματα της ομαλής ζωής και οργάνωσής του»², τότε «μια σημαντική λειτουργία της πολιτικής θεωρίας είναι, όχι μόνο να αποδείξει τι είναι πολιτική πρακτική αλλά και τι σημαίνει. Δείχνοντας [δε] τι σημαίνει η πρακτική ή τι θα έπρεπε να σημαίνει, η πολιτική θεωρία γίνεται ικανή να τη μεταβάλει»^{3,4}.

Αντικείμενο, επομένως, της πολιτικής επιστήμης είναι η μελέτη της ανθρώπινης δραστηριότητας, πρακτικής και θεωρητικής, που αφορά τις σχέσεις κυβερνώντων και κυβερνωμένων, όπως αυτές διαμορφώνονται στις οργανωμένες σε κράτη κοινωνίες ή, κατά τον Μαξ Βέμπερ και τη λεγόμενη «αμερικανική σχολή», η μελέτη του φαινομένου της εξουσίας γενικότερα⁵.

1. Γ.Κ. Βλάχος, Εισαγωγή στην ιστορία της πολιτικής σκέψης, τ. Ι - τεύχος Α' Αθήνα, 1975, σελ. 93.

2. G.H. Sabine – Th. Thorson, *A History of Political Theory*, 4^η εκδ. 1973, σελ. 3.

3. Sabine – Thorson όπ., αν., σελ. 5.

4. «Η πρακτική πολιτική έστω και αν χρησιμοποιεί επιστημονικές μεθόδους δεν το κάνει παρά για να καταστήσει αποτελεσματικότερη τη διεύθυντική της παρέμβαση στην κοινωνική ζωή», Α. – Ι. Δ. Μεταξάς, Πολιτική επιστήμη – Σύγχρονοι κλάδοι και περιεχόμενο, Αθήνα, 1979, σελ. 14.

5. Για το περιεχόμενο του όρου «πολιτική επιστήμη» βλ. τη διεξοδική πραγμάτευση του θέματος από τον Π. Κιτρομηλίδη, Πολιτική Επιστήμη. Οι

Σύμφωνα, εξ άλλου με την τελευταία αυτή σύγχρονη αντίληψη της πολιτικής επιστήμης, οι επί μέρους κλάδοι της αναλύονται ιδίως στην πολιτική ψυχολογία, την πολιτική κοινωνιολογία, τους πολιτικούς θεσμούς, τη συγκριτική πολιτική, τις διεθνείς σχέσεις, την ιστορία της πολιτικής ζωής και την πολιτική μεθοδολογία⁶.

Τμήμα του κλάδου της πολιτικής επιστήμης που έχει ως αντικείμενο την ιστορία της πολιτικής ζωής αποτελεί, κατά τη νεώτερη αυτή αντίληψη, η ιστορία των πολιτικών θεωριών και ιδεών.

β. Μια προσεκτική ανίχνευση στο χώρο της σύγχρονης βιβλιογραφίας οδηγεί στη διαπίστωση ότι ερευνώντας, είτε στο σύνολό της είτε τμηματικά, την ιστορική εξέλιξη του πολιτικού στοχασμού, οι συγγραφείς τιτλοφορούν το αντικείμενο της πραγματείας τους με διάφορους όρους όπως «ιστορία των πολιτικών θεωριών»⁷, «ιστορία των πολιτικών ιδεών»⁸, «ιστορία της πολιτικής σκέψης»⁹. Οι ορολογικές αυτές επιλογές ανταπο-

περιπέτειες μας ιδέας, Αθήνα, 2013, ο οποίος εκκινεί από την ελληνική αρχαιότητα και, συγκεκριμένα, τον Πλάτωνα (Πολιτικός) και τον Αριστοτέλη (Ηθικά Νικομάχεια), για να φθάσει στη σύγχρονη εποχή μέσα από την επισκόπηση της έννοιας ανά τους αιώνες.

6. Βλ. *Μεταξά*, όπ. αν., σελ., 17.

7. Πρόκειται κυρίως για τους αγγλόφωνους συγγραφείς, όπως π.χ. *G.H. Sabine, A History of Political Theory, E. Barker Greek Political Theory, W.A. Dunning, A History of Political Theories*, αλλά και τους Ιταλούς, όπως, π.χ., *E. Battaglia, Lineamenti di storia delle dottrine politiche, G. Mosca, Histoire des doctrines politiques, de l'antiquité a nos jours*.

8. Η ορολογία αυτή συγκεντρώνει πολλές προτιμήσεις στη γαλλική βιβλιογραφία, όπως π.χ. *J. Touchard, Histoire des idées a travers les grandes œuvres de la littérature politique, de Machiavel a nos jours*, αλλά και στην αγγλική και αμερικανική βιβλιογραφία, όπως, π.χ., *R.H.S. Crossman, Government and the Governed. A History of political Ideas and Political Practice, A.O. Lovejoy, Essay in History of Ideas*, όπως και στη γερμανική βιβλιογραφία, *W. Theimer, Geschichte der politischen ideen, G. Mobus, Die politischen Theorien von den Anfängen bis zu Machiaveli και Die politischen Theorien im Zeitalter der absoluten Monarchie bis zur franzisischen Revolution, O-H – von der Gablentz, Die politischen Theorien seit der franzosischen Revolution, R. Zippelius, Geschichte der Staatsideen*, στην ελληνική δε βιβλιογραφία *Γ. Βλάχου, Εισαγωγή στις πολιτικές θεωρίες των νεωτέρων χρόνων*.

9. Ορολογία σε χρήση κυρίως στους αγγλόφωνους συγγραφείς όπως π.χ.,

κρίνονται μερικές φορές με συνέπεια στο αντικείμενό τους. Γενικά, όμως, οι όροι «πολιτικές θεωρίες», «πολιτικές ιδέες», «πολιτική σκέψη», ή «πολιτικός στοχασμός» δεν χρησιμοποιούνται αποκλειστικά με την οικεία εννοιολογική τους φόρτιση, πράγμα που έχει ως συνέπεια ότι, παρά την εξειδίκευση που υπονοεί ο εκάστοτε τίτλος, σημειώνεται συνήθως σύμπτωση στο περιεχόμενο και, συχνά, στη μέθοδο πραγματείας του θέματος.

Αλλά, βέβαια, οι χρησιμοποιούμενοι όροι δεν είναι ταυτόσημοι. Έτσι, η χρήση των όρων «θεωρίες» ή «θεωρία» υποδηλώνει ή θα έπρεπε να υποδηλώνει αναφορά στην επώνυμη και, κατά την πρόθεση τουλάχιστον, συστηματική προσπάθεια θεώρησης του πολιτικού φαινομένου, ενώ οι όροι «ιδέες» και «πολιτική σκέψη» θα έπρεπε να περιλαμβάνουν όχι μόνο την επώνυμη και συστηματική αλλά και την ανώνυμη όπως και συλλογική συμβολή στη διαμόρφωσή του. Και αυτό, επειδή το φαινόμενο της εξουσίας και είναι διάχυτο σε πολλαπλές εκδηλώσεις του κοινωνικού βίου των ανθρώπων και εκφράζεται με ποικίλους τρόπους, είτε συλλογικά (π.χ., μέσω της λαϊκής τέχνης, των ηθών και εθίμων, της λαϊκής ποίησης, των λαϊκών μύθων, γνωμικών, παροιμιών και αποφθεγμάτων) είτε εξατομικευμένα (και μάλιστα όχι μόνο μέσα από καθεαυτά έργα πολιτικής θεωρίας, αλλά και από άλλα επώνυμα έργα του γραπτού λόγου, πεζού ή ποιητικού).

γ. Δεδομένου ότι η ιστορία της πολιτικής ζωής πραγματεύεται το πολιτικό φαινόμενο σε αναφορά μεν προς τα συστηματικά έργα των πολιτικών στοχαστών, αλλά και προς το γενικότερο ιστορικό πλαίσιο των ιδεών μέσα στο οποίο αυτοί διατύπωσαν την αντίληψή τους για τις σχέσεις πολιτικής εξουσίας, προκύπτει σαφώς από την ανάγνωση των έργων αυτών, ότι, αν προσφέρονται για τη «σηματοδότηση» της ιστορικής διαδρομής του πολιτικού φαινομένου, δεν απεικονίζουν πάντα με πιστότητα και εξαντλητικότητα την πραγματικότητα, συχνά δε στοχεύουν ένα ανέφικτο πολιτικό δέον,

J. Bowle, *Western Political Thought. An Historical Introduction from the Origins to Rousseau*, *C. Brinton*, *Ideas and Men. The story of Western Thought*, *Q. Skinner*, *The Foundations of Modern Political Thought*, *C.L. Wayer*, *Political Thought*, στην ιταλική, το έργο του *Cerroni*, *Il pensiero politico* και στην ελληνική του *Γ. Βλάχου*, *Εισαγωγή στην ιστορία της πολιτικής σκέψεως*.

ενώ η παράσταση του πολιτικού όντος, όπως το διαμορφώνουν οι διάφοροι συστατικοί του παράγοντες, προβάλλεται στον καθόλου, θεωρητικό και πρακτικό, πολιτικό βίο των ανθρώπινων κοινωνιών. Πράγμα που σημαίνει ότι τα έργα πολιτικής θεωρίας οφείλουν να εντάσσονται και να ερμηνεύονται σε συνάρτηση με το κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό πλαίσιο των συγκεκριμένων ιστορικών περιόδων στο οποίο αναφέρονται, ιδιαίτερα όταν αναζητείται η επίδραση που άσκησαν στην πολιτική πράξη τόσο της εποχής τους όσο και της κατοπινής ιστορίας του ανθρώπου.

Ας σημειωθεί ότι τόσο ιδιαίτερη σημασία έχει, από επιστημολογική άποψη, το ιστορικό στοιχείο στην εξέταση των πολιτικών ιδεών, όσο είναι αδύνατη η χρήση της πειραματικής μεθόδου στο χώρο αυτό της επιστήμης: αναδιφώντας στην ιστορία της πολιτικής θεωρίας και στη σχέση της με την πρακτική, (μέσω της ανασύστασης του ιστορικού περιεχομένου των όρων)¹⁰ αναζητούν, οι μελετηταί του πολιτικού βίου των ανθρώπων, τους γενικούς κανόνες που διέπουν την ιστορική εξέλιξη του πολιτικού φαινομένου. Εγχείρημα δυσχερές, λόγω της συνεχώς ανανεωνόμενης ποικιλίας αλλά και του μεγάλου αριθμού των παραγόντων, σταθμητών και αστάθμητων, που μετέχουν στην πολιτική διαδικασία, με συνέπεια, πολλών ιστορικών στοιχείων η σημασία να παραμένει αδιευκρίνιστη. Μέσα, όμως, από τη σκέψη των πολιτικών στοχαστών, τον τρόπο διαμόρφωσής της και τη θέση και επίδρασή της πάνω στη σύγχρονή τους, αλλά και την κατοπινή περίοδο της ιστορίας, πολλά στοιχεία παρέχονται οπωσδήποτε προς άντληση, τα οποία φωτίζουν τις «σκιερές» γωνίες του φαινομένου της πολιτικής εξουσίας.

δ. Από συστηματικής άποψης, η διδασκαλία της «ιστορίας των πολιτικών ιδεών», τίτλος που επελέγη γιατί ανταποκρίνεται περισσότερο από τους λοιπούς στον τρόπο παρουσίασης της ύλης του

10. Βλ. σχετικά *U. Cerroni*, Η πολιτική σκέψη, τ. I, Αθήνα, 1972, σελ. 23. Η προσπάθεια αυτή για την ανασύσταση της ιστορικής αλήθειας και την ανεύρεση κάποιας λογικής στην ιστορία έχει αποκληθεί από τους πολέμους της «ιστορικισμού», μετά δε το σχετικό έργο του *Karl Popper*, (*The Poverty of Historicism*, Λονδίνο, 1957), έχει καθιερωθεί και ο αντίστοιχος όρος («ένδεια του ιστορικισμού»).